

Tanulmányok Mikes Kelemen (1690-1761) emlékére

2011-ben, halálának 250. évfordulója alkalmából számos rendezvény keretében emlékezett meg a hazai tudományos élet az 1761. október 2-án Rodostóban elhunyt Mikes Kelemenről. Ezekhez szervesen kapcsolódott az a konferencia, amelyet a budapesti Magyar-Török Baráti Társaság rodostói testvér-szervezetével és a Rákóczi-kultuszt példamutatóan ápoló helyi hivatalossággal együttműködve rendezett meg a Rákóczi-emigráció törökországi helyszínén. A Baráti Társaság által 2012-ben kiadott „*Mikes Kelemen, Rodostó magyar krónikása*” című kötet a magyar résztvevők itt elhangzott előadásait tartalmazza magyar és török nyelven. Az egyes tanulmányokat gazdag jegyzetanyag kíséri, a mellékletben közzétett színes reprodukciók pedig a 19. század közepén kezdődött Mikes-kultusz napjainkig tartó továbbélését dokumentálják.

A kötet bevezető tanulmányában ankarai nagykövetünk, a történész és turkológus végzettségű *Hóvári János* a korabeli európai politika összefüggéseibe illesztve vizsgálja II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának és emigrációjának történetét, s benne Mikes személyes sorsának alakulását. Helyesen állapítja meg, hogy a törökök 1683. évi bécsi vereségével kezdődött és 1711-ben a Rákóczi-szabadságharc bukásával végződött három évtized alapvetően változtatta meg az európai és a magyar viszonyokat. A Szent Liga által folytatott győztes felszabadító háborúk folytán „a szultánok kiszorultak Magyarországról, s vele együtt abból az egyensúly-politikából, amellyel Bécs hatalmi lehetőségeit a magyar viszonyokban korlátozták”. Eme egyensúly-politika adu ásza a quási-független, valójában azonban török vazallus országgént létező erdélyi fejedelemség volt, amelynek kézben tartásával a Fényes Porta gátolni tudta a Habsburgok magyarországi térhódítását, de amely még így is a magyar állami szuverenitás folyamatosságát jelentette a kortársak számára. Innen a magyar rendek egy részének török-barátsága, mely kisebb veszélyt látott az oszmán birodalomban, mint az egyre erőszakosabban terjeszkedő bécsi udvarban. A Magyarországért folytatott küzdelem azonban ez utóbbi javára dőlt el, s ez nyerő pozícióba hozta a labancnak nevezett Habsburg-barát elemeket a teljes nemzeti függetlenségért harcoló kurucokkal szemben. Kuruc volt Mikes is, szerzőnk megfogalmazása szerint e történelmi típus „intellektuális és nyugatos megtestesítője”. Latin és francia nyelvtudását jól hasznosíthatta Rákóczi kancelláriáján, otthoni magányában azonban magának, a maga kedvére, s magyarul írt. Korszakalkotó irodalmi munkássága a rodostói száműzetésben bontakozott ki, ahová önként követte szeretett fejedelmi urát, s bár élete végéig gyötörte a honvágy, a hazatérés útja örökre lezárult előtte.

Vásáry István turkológus professzor tanulmánya a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke (1711. április 30.) háromszáz éves évfordulója kapcsán a felkelés – „Európa leghosszabb kora újkori szabadságharca” – politikai és katonai történetét tekinti át. A törökellenes felszabadító hadjáratok befejeztével lényegében valamennyi magyar

terület – beleértve Erdélyt is – Habsburg-uralom alá került, amelyet a korabeli társadalom a bécsi udvar abszolutizáló törekvései miatt újabb rabságként élt meg. A rendi jogok csorbítása „felháborította a nemességet, s ez a felháborodás találkozott a másfél évtizedes háború alatt nyomorba jutott parasztság végső elkeseredésével”. A felkelés kirobbanásához már csak vezetőre volt szükség, s II. Rákóczi Ferencet családi hagyományai és múltja egyaránt predesztinálták erre a szerepre. A szabadságharc sikeres végig viteléhez szükséges feltételek azonban nem voltak adottak: a remélt külföldi segítség elmaradt, s a felkeléshez csatlakozó nagyszámú szegénylegényből – hiába a császáriaktól átpártolt képzett katonai vezetők – nem vált ütőképes hadsereg. A harcok váltakozó sikerrel folytak, s noha alkalmasint összefüggő országrészek kerültek a kurucok kezére, a vereség elkerülhetetlen volt. Tragédiaként is felfogható, hogy Rákóczi hívei a Habsburg-párti magyarok előtt tették le a fegyvert, pozitívum viszont, hogy a kialakult szatmári béke rendkívül kedvező volt a kurucokra nézve: hűségük ellenében amnesztiában részesültek, s elkobzott birtokaikat is visszakapták; Magyarország megtarthatta alkotmányos különállását, s az uralkodó kötelezettséget vállalt a sérelmek orvoslására. A nemzet számára elfogadható kompromisszum született, mely ugyan nem tette lehetővé az 1526 előtti magyar függetlenség helyreállítását, de reális lehetőséget biztosított a magyar államiság fennmaradására. S innen szemlélve a történetet, erősen megkérdőjeleződik az a vélemény, mely szerint a szatmári békét kuruc részről tető alá hozó Károlyi Sándor áruló volt.

A szintén turkológus *Tasnádi Edit*, akinek a „Törökországi levelek” legújabb török fordítását köszönhetjük, a hely és az idő szerepét vizsgálja Mikes íróvá válásának folyamatában. Mondhatnók, e két tényező, mármint a számkivetés helyszíne, s az ott ólomlábakon járó idő tette íróvá Mikest, mert egyhangú életében a fiktív levelezés lett egyetlen szórakozása. Mit látott, mit tapasztalt ez a nyugati műveltségű fiatalember a számára idegen török világban? Az 1717. október 10-én Gallipoli kikötőjében török földre lépő Rákóczi és kísérete nem mindjárt került Rodostóba, a mai Edirne, Yeniköy és Beykoz voltak emigrációjuk első állomásai. A természeti táj szépsége elbűvölte, az épített környezettől viszont nem volt elragadtatva: a szálláshelyeikül kijelölt városok valójában nyomorult falvak, kivételt csupán Rodostó képez. Itt viszont jól érzi magát: „úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont” – írja a 37. levélben. Érdeklődését természetesen felkeltik az ország lakói is, akiket vendégszerető és jóindulatú emberekként jellemez. Írói témáinak másik csoportját az emigránsok kis közösségének mindennapi, nem különösebben mozgalmas életéből merítette.

Tüskés Gábor irodalomtörténész, a 17-18. századi magyar irodalom jeles kutatója bizonyos értelemben *Tasnádi Edit* vizsgálódását folytatja, amennyiben a hely (esetünkben Rodostó), mint témaforrás szerepét elemzi a Törökországi levelekben. Ennek során a műből kiválasztott idézetek segítségével mutatja be Mikes Rodostóról alkotott képét, annak érdekében, hogy sokoldalúan szemléltesse „hogyan, az irodalmiasításnak milyen eszközeivel hozta létre ezt a képet”. Mikes kiváló megfigyelő volt, „levélregénye” azonban nem csupán kordokumentum, hanem fikció és valóság művészi megformált

elegye, amely nyelvi és stiláris értékei, érzékeny lélekábrázolása és gondolati mélysége folytán nem csak a korai felvilágosodás magyar irodalmának egyik fő műve, de joggal sorolhatjuk a világirodalom csúcsteljesítményei közé is.

A kötet záró tanulmánya – *Tüskés Anna* munkája – teljességre törekvő Mikes-ikonográfia, a 19. század második felétől napjainkig folyamatos Mikes-kultusz képzőművészeti emlékeinek számbavétele. Mikes arcvonásait mintegy ötven képzőművészeti alkotás – festmény, grafika, érem, dombormű és szobor – őrzi, valamennyi őse a kolozsvári Képzőművészeti Múzeum Mikes-portréja, amelyet valószínűleg Rákóczi egyik udvari festője készített Hopp Lajos és Veress Dániel Mikes-kutatók szerint 1708 és 1710 között; más vélekedések szerint azonban nem eredeti képről, hanem egy 19. századi másolatról van szó. Minden esetre ez a festmény – egyéb ábrázolási hagyomány hiányában – jelentősen befolyásolta a későbbi Mikes-ábrázolásokat, amelyek alkotói között neves és kevésbé ismert művészeket egyaránt találunk. Az utóbbi években főként szobrászati alkotások születtek Mikesről, közülük kettő – Kis Sunyi Istváné és Mónus Béláé – Rodostóban őrzi a Törökországi levelek halhatatlan írójának emlékét.

A Magyar-Török Baráti Társaság ezzel a kötetrel immár huszadik kiadványát adta közre, jórészt F. Tóth Tibor kiváló menedzserei munkájának köszönhetően, aki több mű – így ezen kötet – szerkesztőjeként is dolgozott.

(Hóvári János – Tasnádi Edit – Tüskés Anna – Tüskés Gábor – Vásáry István: Mikes Kelemen, Rodostó magyar krónikása. Szerkesztette F. Tóth Tibor. Magyar-Török Baráti Társaság, 128 oldal + 32 oldal színes melléklet, ármegjelölés nélkül)

Tasnádi András